

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΚΑΙ Η ΣΧΕΣΗ ΘΕΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ (των Ιωάννας Μουτσοπούλου- Γιάννη Παρασκευουλάκου)

✘ A.-Η σημαντικότητα των εννοιών για τη Δημοκρατία

Η κρίση της εποχής μας είναι τόσο σοβαρή και καθοριστική για το σύνολο της ανθρωπότητας που, αν δεν αποφασίσουμε να την αντιμετωπίσουμε ριζικά, θα καταστραφούμε χειρότερα από ό,τι συνέβη στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και πολύ πιο εκτεταμένα.

Μια από τις βασικότερες ανεπάρκειες – αν και όχι η μόνη – του ανθρώπου που επιτρέπουν στα προβλήματα να καλλιεργούνται προς το χειρότερο είναι η έλλειψη κατανόησης των εννοιών, θέμα που στους περισσότερους φαίνεται εξοργιστικά ανούσιο και ασήμαντο, καθώς και τόσο άσχετο με τα προβλήματά τους που δήθεν θα τους παρασύρει με δόλο μακριά από τις πολυπόθητες λύσεις – την εξής μία: την υλική ευημερία!

Όμως η αλήθεια είναι δραματικά διαφορετική. Πάντοτε ο άνθρωπος επικαλείτο έννοιες -συμβολικές τουλάχιστον- που σχετιζόντουσαν με την ευημερία του, όπως θεός, πατρίδα, ευημερία, ελευθερία, πρόνοια, ασφάλεια, ανάπτυξη, δημοκρατία, δικαιοσύνη και πολλές άλλες. Όμως η ανταπόκρισή του απέναντί τους είναι ακραία ασαφής, θυμική και χωρίς προσπάθεια διερεύνησης της σχέσης τους με την πραγματικότητα, όπως π.χ. αν τα αποτελέσματα που επιφέρει η -συνήθως πρόχειρη- ερμηνεία τους είναι σύμφωνα με αυτό που τείνουν να εκφράζουν, τι μπορεί να είναι λανθασμένο στην ερμηνεία τους και πολλά άλλα προβλήματα.

Η αυθαίρετη διακυβέρνηση πάντοτε στηρίζεται σε επιθυμίες και ένστικτα, για τα οποία βέβαια δεν χρειάζεται σοβαρή ερμηνεία εννοιών, και έτσι η διαχείριση των κοινών είναι σχετικά

απλούστερη: στοχεύει στον έλεγχο για ιδιοτελείς σκοπούς. Ο μόνος ερμηνευτικός και ερμηνευόμενος παράγοντας είναι η επιθυμία του εξουσιάζοντα και του εξουσιαζόμενου και ο υπολογισμός των ανταγωνιστικών δυνάμεων.

Αντίθετα, στη Δημοκρατία είναι αναγκαίος ο προσδιορισμός του περιεχομένου των ιδεών και, όταν είναι αναγκαίο, ο επαναπροσδιορισμός των εννοιών, επειδή η δημοκρατική διακυβέρνηση – θεωρητικά τουλάχιστον – σκοπεύει στο Κοινό Καλό ή τουλάχιστον στο κοινό συμφέρον, να μην εξισορροπώντας αντιθέσεις συμφερόντων και δικαιωμάτων, αλλά και κάνοντας προσαρμογές στις νέες συνειδησιακές συνθήκες ενός δυναμικά εξελισσόμενου κόσμου.

Βέβαια και εδώ απαιτείται ένας βαθμός ελέγχου, δηλαδή αυτών που τείνουν να καταργήσουν τη Δημοκρατία, αλλά εκτός από αυτό **απαιτείται επιπλέον μία συλλογική ανάληψη ευθύνης απέναντι στις ιδέες και τις έννοιες, αν θέλουμε η Δημοκρατία να σημαίνει και αυξημένη συμμετοχή της κοινωνίας στη διακυβέρνηση.**

Χωρίς την εθελούσια ανάληψη ευθύνης και τη συμμετοχή δεν υπάρχει σοβαρή δημοκρατία.

B.-Οι έννοιες του Θετικού και του Φυσικού Δικαίου

Ένα ανάλογο πρόβλημα – αν και σε υψηλότερο επίπεδο εννοιολογικής αποσαφήνισης – εμφανίστηκε στο Δίκαιο με την προβληματική τού ποιο είδος δικαίου θα έπρεπε να αποτελεί γνώμονα της νομικής σκέψης και νομοθέτησης: το θετικό Δίκαιο που θεωρείται δίκαιο, επειδή απλά έχει νομοθετηθεί (είτε βάσει μιας προαποφασισμένης διαδικασίας είτε αυθαίρετα) ή το Φυσικό Δίκαιο που είναι συναφές με την έννοια της Δικαιοσύνης και σύμφωνο με πιο εσωτερικές αξίες συναφείς με την ανθρώπινη φύση;

Περιττό βέβαια να πούμε πως και στις δύο περιπτώσεις υπάρχουν άπειρες δυνατότητες στρεβλώσεων, γνωστών ιστορικά, και σε καμμία περίπτωση δεν πρόκειται ούτε να αποφύγουμε τις παρενέργειές τους επιλέγοντας και ερμηνεύοντας ανάλογα με τη στιγμή και τις επιθυμίες μας ούτε να αποφύγουμε την

επιτακτικότητα της ανάγκης να κάνουμε τον κόπο της έρευνας και της εννοιολογικής κατανόησης και να καταβάλουμε το τίμημα της αληθινής εφαρμογής. Όπως λέει ο καθηγητής Δ. Τσάτσος «Ο κίνδυνος της αυθαιρεσίας υπάρχει πάντοτε και παντού, όπου ενεργεί ο άνθρωπος εξουσιαστικά».[1]

Το θετικό δίκαιο έχει το προσόν ότι είναι πολύ ευκολότερα προσδιορίσιμο και προσιτό, πράγμα που δημιουργεί λιγότερες και μικρότερες ασάφειες στην απονομή του. Μάλιστα οι έννοιες του που παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη δυσκολία ερμηνείας είναι συνήθως αυτές που προσιδιάζουν στο Φυσικό Δίκαιο ως πιο αφηρημένες. Το θετικό Δίκαιο μπορεί να επιβληθεί είτε επειδή η κοινωνία το αποδέχεται πρόθυμα είτε επειδή η εξουσία είναι αρκετά ισχυρή ώστε να το επιβάλει ακόμη και ενάντια στις επιθυμίες της κοινωνίας.

Τέτοια ήταν η περίπτωση των δικτατοριών, των απολυταρχικών και ολοκληρωτικών καθεστώτων κάθε μορφής, της αδικίας και της ωμής ισχύος. Μπορεί π.χ. ο ισχυρός να νομοθετεί απαλλάσσοντας τον εαυτό του από τις ευθύνες δια του «νόμου» που ο ίδιος επιβάλλει (θετικό δίκαιο), μπορεί να παραβιάζει με τον δικό του νόμο τις αρχές της ισότητας και της ελευθερίας, να παραβιάζει ακόμη και το σύνταγμα που είναι ο ανώτατος νόμος μιας χώρας.

Αυτό μπορεί να γίνει ακόμη και με «νόμιμο» διαδικαστικά τρόπο – και μια τέτοια παραβίαση του νόμου κατά την ουσία του, αν και όχι κατά τον τύπο του, μπορεί να στηριχθεί π.χ. στη διαφθορά κρατικών λειτουργών που υποκύπτουν με ανταλλάγματα στις απαιτήσεις του ισχυρού είτε αυτοί ανήκουν στο νομοθετικό σώμα είτε στη διοίκηση είτε αλλού. Οπότε θα έχουμε νόμιμο τυπικά νόμο, αλλά ουσιαστικά άδικο.

Η διαφθορά μπορεί να λειτουργήσει έτσι, επειδή αποτελεί ουσιαστικά βία, μια παραβίαση της δημοκρατίας, της κοινωνικής συνοχής και του σκοπού του νόμου, δημιουργώντας **ένα κενό στη συνοχή και την αιτιώδη συνάφεια που πρέπει να υπάρχουν ανάμεσα στους κυβερνώντες και τους κυβερνώμενους στη βάση της λαϊκής εντολής**, δηλαδή στην πραγματικότητα καταργεί τη λειτουργία της

λαϊκής εντολής.

Με μια σκληρή και άκαμπτη λογική του θετικού δικαίου θα οδηγούμαστε σε παραλογισμούς, για παράδειγμα ένα σύνταγμα, εφόσον ψηφιζόταν από τη Βουλή, θα έπρεπε να θεωρηθεί ως νόμιμο ακόμη και αν καθιέρωνε τη δουλεία ανθρώπων λόγω χρεών (πράγμα που κατάργησε ο Σόλωνας πριν από περίπου 2.500 χρόνια). Θα εθεωρείτο δίκαιο ό, τι επιβαλλόταν από τον ισχυρό.

Από το άλλο μέρος το Φυσικό Δίκαιο είναι συναφές με την έννοια της Δικαιοσύνης και αποτελεί πηγή της έννοιας της αξιοπρέπειας του ανθρώπου, όμως δύσκολα μπορεί να προσδιοριστεί και να συμφωνηθεί το περιεχόμενό του σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση. Επιπλέον η εκάστοτε εξουσία μπορεί, χρησιμοποιώντας αφηρημένους όρους, όπως π.χ. την «ελευθερία» ή την «ισότητα» και πολλούς άλλους, να εμφανίσει τον εαυτό της αλάθητο και υπέρτερο του κυρίαρχου λαού εν είδει ιερατείου (ασχέτως τομέως), μια και ήδη στο παρελθόν θεωρήθηκε πως οι αξίες του Φυσικού Δικαίου πηγάζουν από το θείο και πως το θρησκευτικό ιερατείο εκπροσωπούσε με αλάθητο τρόπο αυτές τις αξίες. Οι παρενέργειες αυτής της άποψης είναι ιστορικά γνωστές, και φυσικά πάλι έχουμε ολοκληρωτισμό και ωμή ισχύ.

Το πρόβλημα λοιπόν είναι ότι, για να αποφευχθούν αυτές οι παρενέργειες, πρέπει να γίνονται τα εξής στο κοινωνικό γίγνεσθαι:

- 1.-Να γίνονται στον βαθμό του δυνατού αντιληπτές οι διάφορες έννοιες και αξίες του φυσικού δικαίου.
- 2.-Να μπορούν να ενσωματώνονται στον νόμο.
- 3.-Να είναι δυνατή η επαρκής ανταπόκριση της κοινωνίας σε αυτές και η έγκαιρη προστασία τους.

Αν αυτά δεν μπορούν να επιτευχθούν, τότε ο νόμος θα είναι πάντοτε έρμαιο της μεταβολής της ισχύος. Και φυσικά για αυτή την ωριμότητα και ετοιμότητα της κοινωνίας απαιτείται θεμελιώδης **αλλαγή των αξιακών κριτηρίων της κοινωνίας και**

αληθινή κοινωνικότητα, όπως θα δούμε παρακάτω.

Γ.-Η σχέση Θετικού και Φυσικού Δικαίου

Ουσιαστικά το θετικό δίκαιο λειτούργησε με μια σχετική επάρκεια για τη δημοκρατία, επειδή είχε σαν πηγή έμπνευσης αφηρημένες έννοιες του Φυσικού Δικαίου, μια και όλοι οι κοινωνικοί αγώνες για τη δημοκρατία στηρίχθηκαν πρώτα σε τέτοιες έννοιες, οι οποίες, αφού έγιναν αποδεκτές σε σημαντικό βαθμό από τις κοινωνίες, θεσμοθετήθηκαν και δια νόμου.

Φυσικά σε αυτό το σημείο αναπόφευκτη είναι η εξής λογική σκέψη :

εφόσον οποιαδήποτε αρχή, για να γίνει δίκαιο, απαιτεί κοινωνικούς αγώνες που την επιβάλλουν ως δίκαιο, γι' αυτό τον λόγο η αναφορά στο Φυσικό Δίκαιο ως ηθικότερο είναι περιττή. Δηλαδή σε κάθε περίπτωση η ισχύς, από όπου και αν προέρχεται, είναι αυτή που δημιουργεί και επιβάλλει δίκαιο, άρα θα μιλάμε πάντοτε για θετικό Δίκαιο.

Αυτό είναι αληθές, όμως παραγνωρίζει έναν σοβαρό παράγοντα των κοινωνικών εξελίξεων: τη συνείδηση. **Η συνείδηση είναι η πηγή κάθε γίνεσθαι, κοινωνικού, ατομικού, συλλογικού. Και οι ίδιοι οι κοινωνικοί αγώνες καθορίζονται από τη συνείδηση.** Οι ίδιοι οι κοινωνικοί αγώνες διέπονται και εμπνέονται από βασικές αντιλήψεις του φυσικού δικαίου, όπως λόγου χάρη η ιδέα ότι όλοι οι άνθρωποι γεννιούνται ίσοι και με ορισμένα θεμελιώδη και απaráγραπτα δικαιώματα, που συναντάμε στις διακηρύξεις της Αμερικάνικης και της Γαλλικής επανάστασης και που σαφώς ανήκει στον χώρο του φυσικού δικαίου.

Επομένως η ορθή αντίληψη των αρχών του φυσικού δικαίου οδηγεί στην προσπάθεια της κοινωνίας για καθιέρωσή τους ως κανόνων δικαίου.

Αλλά όταν η συνείδηση ενδιαφέρεται μόνον για τα αποτελέσματα, τότε η κοινωνία είναι ολοκληρωτικά ανέτοιμη απέναντι στην ερμηνευτική αντιστροφή και διαστρέβλωση των εννοιών, η οποία διαστρέβλωση μπορεί να λαμβάνει και νομική μορφή. Έτσι

αρκείται σε μία εκ των υστέρων αντανακλαστική αντίδραση των ενστίκτων, όπως όταν κάποιος εξεγείρεται όταν στερηθεί τα προς το ζην και όχι πιο πριν, τότε που προετοιμάζεται αυτή η στέρηση, οπότε η αντίδραση είναι ατελής, κινείται μόνον στο προφανές και χειροπιαστό, δηλαδή στο πεδίο της ανάγκης και του ανταγωνισμού όντας και η ίδια ανταγωνιστική, και βέβαια είναι θνησιγενής, επειδή δεν μπορεί να στηρίξει τη διαχρονική ισχύ και εφαρμογή των αρχών τις οποίες επικαλείται στην ώρα της ανάγκης, εφόσον αδιαφορεί γι' αυτές όταν δεν θίγουν χειροπιαστά το άτομο. Και πάλι τότε ο άνθρωπος θυμάται το φυσικό δίκαιο, αλλά εκ των υστέρων. «Τελικά, δηλαδή, η ενδεχόμενη επίκληση, μεταξύ άλλων, και του φυσικού δικαίου συμπίπτει με τις στιγμές που το θετικό δίκαιο χάνει τη σχέση του με την ιστορία. Στις περιπτώσεις αυτές το φυσικό δίκαιο μπορεί να λειτουργήσει ως δίκαιο»[2].

Η αληθινά κοινωνική συνείδηση διαθέτει μια σχετική για την εποχή της πληρότητα κατανόησης των εννοιών ως αναγκαίων συστατικών της κοινωνικότητας και είναι η μόνη κατάλληλη για να στηρίξει τη διαχρονική ισχύ των αρχών και να μην επιτρέψει την ανατροπή τους. Αυτό γιατί συμβαίνει; Επειδή οι ιδέες έχουν καθολική ισχύ, δηλαδή ισχύουν για όλους, και όταν κάποιος κατανοήσει αυτή την πραγματικότητα και παύσει να τις ερμηνεύει ατομιστικά, τότε είναι σε θέση να σεβαστεί αυτό που επιτάσσουν προς το κοινό καλό, ακόμη και αν δεν τον συμφέρει. Μπορούμε εδώ να θυμηθούμε ένα περιστατικό που έχει διασώσει ο Πλούταρχος[3]. Μετά την νικηφόρα μάχη των Πλαταιών, εμφανίστηκε στη συνέλευση των Αθηναίων ο θεμιστοκλής και τους είπε ότι έχει μια σκέψη πολύ ωφέλιμη για την πόλη που όμως πρέπει να μείνει μυστική. Τότε οι Αθηναίοι του είπαν να την αποκαλύψει μόνο στον Αριστείδη (που τον εμπιστευόντουσαν) και να την εξετάσουν από κοινού. Ποια ήταν η σκέψη του θεμιστοκλή; Εφόσον φαινόταν ότι πλέον ο περσικός κίνδυνος είχε εκλείψει, θα έπρεπε να κάψουν τα πλοία των άλλων ελληνικών πόλεων ώστε να μείνει η Αθήνα πανίσχυρη ναυτική δύναμη! Ο Αριστείδης ανέφερε στους Αθηναίους ότι δεν είχε ακούσει άλλη σκέψη επωφελέστερη μεν για την πόλη, αλλά ταυτόχρονα και πιο άδικη.

Τότε οι Αθηναίοι διέταξαν τον θεμιστοκλή να απόσχει από την πραγματοποίηση της ιδέας του.

Φυσικά, δυστυχώς, σπανίως και περιστασιακά οι άνθρωποι είναι πραγματικά κοινωνικοί, αντίθετα χαρακτηρίζονται από μια αντικοινωνικότητα καλυμμένη από μια εξωτερική κοινωνικότητα, όπως λέει ο Ι. Ζήσης υπάρχει «κοινωνική οργάνωση της αντικοινωνικότητας»[4] μέσα σε μια κοινωνία θεμελιωδώς αποξενωτική και ανταγωνιστική.

Δ.-Ποια είναι η πρακτική ωφέλεια αυτών των σκέψεων;

Μέχρι του σημείου που το θετικό δίκαιο περιέχει αρχές του φυσικού δικαίου δεν φαίνεται να υπάρχει πρόβλημα. Όμως το πρόβλημα αρχίζει να φαίνεται, όταν το θετικό δίκαιο (δηλαδή ο θεσπισμένος νόμος) αποκόπτεται από τις αφηρημένες ηθικές αρχές του φυσικού δικαίου μέσω της βαθμιαία αυξανόμενης διάστασης της δομής και της κατεύθυνσης της κυβερνητικής εξουσίας από τη λαϊκή εντολή ή, χειρότερα, από το κοινό καλό.

Πρέπει να παραδεχθούμε ότι συνήθως μια ανατροπή αρχών δεν γίνεται ξαφνικά. Η αντικοινωνική ισχύς δεν αυξάνεται ακαριαία, αλλά βαθμιαία. Καμμία ανατροπή κοινωνικών ισορροπιών δεν γίνεται ξαφνικά χωρίς προηγούμενη προεργασία. Οι άνθρωποι συνήθως δελεάζονται από αξίες που ερμηνεύονται ατομιστικά (όπως η ελευθερία) και «αντίδωρα» που τους προσφέρονται προσωρινά και γι' αυτό δεν ενδιαφέρονται για εκείνες τις ανεπαίσθητες σταδιακές ποιοτικές αλλαγές που δεν τους πλήττουν άμεσα. Όμως **αυτές οι μικρές -«επουσιώδεις» κατά τα φαινόμενα- ερμηνευτικές αλλαγές αποτελούν φορείς συγκέντρωσης δύναμης από εκείνους που τις επιδιώκουν και μπορούν να αποτραπούν ειρηνικά μόνον όταν η δύναμη επιβολής είναι ακόμη ανεπαρκής.** Σε αυτό το κρίσιμο χρονικό διάστημα έχουν μεγάλη σημασία η κατανόηση εκ μέρους της κοινωνίας και η «ηθική και πολιτική» ετοιμότητά της να απορρίπτει ό, τι είναι ενάντια στο άτομο και την κοινωνία. Αλλά από το ένα μέρος ο εφησυχασμός με την αδράνεια που τον συνοδεύει και από το άλλο η προσδοκία ατομικού κέρδους αποτελούσαν πάντοτε το στήριγμα των στρεβλώσεων της δύναμης και ως εκ τούτου την ευθύνη των ίδιων των κοινωνιών, παρόλο

που δεν το παραδέχονται.

Τα ανεπαίσθητα αυτά βήματα ανατροπής αρχών δικαίου μπορεί αρχικά να ξεκινάνε από ένα πεδίο ερμηνευτικής στρέβλωσης των αρχών δικαίου και δικαιοσύνης (όπως της ελευθερίας, της ισότητας, της ατομικής ανάπτυξης) για το οποίο κανείς δεν ενδιαφέρεται, επειδή το ζήτημα των αρχών σε περίοδο ευημερίας φαίνεται αδιάφορο και ίσως ενοχλητικό, αν τα πρότυπα της ανθρώπινης ζωής είναι μόνον η με κάθε τρόπο ατομική υλική ευημερία, η οποία, όταν πια καθίσταται περιττή (όπως η υπερβολική συγκέντρωση χρήματος), δεν μπορεί να στηριχθεί περαιτέρω σε αυτές τις αρχές. Για παράδειγμα, πώς ωφελεί η Αρχή της Ισότητας την επιθυμία για περιττή οικονομική ανάπτυξη ή για υπερκατανάλωση ή για κοινωνική υπεροχή κτλ.; Φυσικά στο έσχατο σημείο της ανάγκης, π.χ. σε συνθήκες πείνας, υπάρχει συμφωνία και σύμπτωση διαθέσεων του πλήθους, αλλά αυτό συμβαίνει στο επίπεδο των ενστίκτων και της ανάγκης για ενστικτώδη συλλογικότητα που είναι προστατευτική για το άτομο. Όμως αυτό δεν είναι η αληθινή κοινωνικότητα της δημοκρατίας.

Η κοινωνικότητα είναι κατανόηση και αυτοεγκαινιαζόμενη ευθύνη ως στοιχείο της ελευθερίας. Η ερμηνεία της ελευθερίας ως ανευθυνότητας (που είναι η υπερισχύουσα ερμηνεία της) είναι τόσο αντικοινωνική όσο και ανόητη. Η αυτοεγκαινιαζόμενη υπευθυνότητα πρέπει να είναι συστατικό στοιχείο της δημοκρατίας και όχι η ασύδοτη «ελευθερία». Το στοιχείο του αυτοεγκαινιασμού δείχνει πως η υπευθυνότητα δεν επιβάλλεται από έξω και έτσι διατηρείται η ελευθερία, που είναι επίσης αναγκαίο συστατικό στοιχείο της δημοκρατίας.

Το γεγονός όμως είναι ότι προς το παρόν ο άνθρωπος δεν κινητοποιείται έγκαιρα και πριν από τα ορατά αποτελέσματα, **επειδή δεν έχει όραμα και έμπνευση**. Τα οράματα για τους πολλούς είναι τελείως ασαφή ή τόσο στενά συνδεδεμένα με την επιθυμία της υλικής ευημερίας που, όταν αυτή εκπληρωθεί, ο άνθρωπος μένει κενός από όραμα και έμπνευση ζωής. Πρέπει να γίνει κατανοητό ότι οι έννοιες δεν είναι μια θεωρητική κατασκευή που μας εξυπηρετεί εργαλειακά στις

επιδιώξεις μας παρέχοντας ηθικιστικές δικαιολογίες. Εξάλλου καμμία θεωρία δεν είναι έγκυρη, αν δεν είναι εξελικτικό μέρος της ζωής. Τονίζουμε το «εξελικτικό», γιατί υπάρχει και το αντίθετο που όμως καταστρέφει τη ζωή, όπως π.χ. η εξουσία ως ιδιοτελής επιβολή ισχύος (που δεν είναι αληθινή διακυβέρνηση) καταστρέφει την κοινωνική και ατομική ζωή, αν και αποτελεί μια ζωικότητα ως μέρος της ζωής, ένα ζώδες χαρακτηριστικό που ναι μεν συναντάμε στη φύση και επομένως αποτελεί μέρος της ζωής, του οποίου όμως η κυριαρχία πρέπει να παρέλθει.

Αυτό το όραμα και η έμπνευση υπάρχει στο φυσικό δίκαιο. Το πως θα ερμηνευθεί αυτό ή το αν κάποιος αναλάβει αυθαίρετα την εκπροσώπησή του είναι ζήτημα που πρέπει να αντιμετωπιστεί από την αυτοεγκαινιζόμενη υπευθυνότητα και ετοιμότητα των ανθρώπων και της κοινωνίας τους. Το σίγουρο είναι ότι σε κάθε περίπτωση αδράνειας, άρνησης και ανικανότητας για κατανόηση εμφιλοχωρεί η κατάχρηση δύναμης.

Η εθελούσια υπευθυνότητα οδηγεί και σε ετοιμότητα, αλλιώς η ετοιμότητα μόνη της είναι ανταγωνιστική και χωρίς όραμα. Αυτό, επειδή η συνείδηση είναι η γενεσιουργός αιτία του γίνεσθαι και έτσι **ανάλογα με το επίπεδο αντίληψης είναι κατάλληλος ή ακατάλληλος και ο χρονισμός της αντίδρασης (το πολυσυζητημένο timing)**. Δηλαδή η επικέντρωση στα αίτια οδηγεί σε έγκαιρη αντίληψη και αντίδραση. Αλλιώς η αντίδραση θα είναι ακατάλληλη χρονικά και αναποτελεσματική.

Ε.-Η κατάργηση των ήδη νομοθετημένων αρχών του φυσικού Δικαίου

1.-Οι απροσδιόριστες αρχές

Δεν υπάρχει μόνον η περίπτωση των αρχών εκείνων του φυσικού δικαίου που είναι άγνωστες ή, γνωστές μεν αλλά ακόμη ακατανόητες. Στον βαθμό που οι αφηρημένες αρχές του φυσικού δικαίου είναι απροσδιόριστες ή επιδέχονται πλήθος προσδιορισμών υπάρχει ένα διπλό πρόβλημα:

α. ποιο είναι το περιεχόμενό τους και

β. στο ότι ο άνθρωπος είχε πάντοτε την τάση να αποδίδει

αυθεντία σε πρόσωπα ή σε ιδέες όπως αυτός τις κατανοούσε ή να ισχυρίζεται πως αυτός είναι ο αυθεντικός ερμηνευτής τους βρίσκεται η κυρίαρχη δυσκολία στην ερμηνεία του φυσικού δικαίου. Χρειάζεται μία έλλογη κρίση για την πραγματική δυνατότητα του ανθρώπου να προσεγγίσει το ερμηνευτικά απόλυτο. Επειδή η απάντηση δεν μπορεί παρά να είναι μια ειλικρινής αναγνώριση της ανθρώπινης αδυναμίας να προσεγγίσει το απόλυτο, γι' αυτό τον λόγο απαιτείται μια μετριοπάθεια στην ερμηνεία από οποιονδήποτε, αλλά και μια συστηματική «θεραπεία» των αρχών του φυσικού δικαίου μέσω εντατικού διαλόγου.

Αλλά δεν μπορούμε να στερηθούμε λόγω των δυσκολιών, αυτή την πηγή της έμπνευσης και των μεγάλων αρχών που σχετίζονται με το Κοινό Καλό, το οποίο αποτέλεσε τόσο το αίτιο όλων των θετικών ατομικών και κοινωνικών εξελίξεων όσο και μέριμνα των θρησκειών και των μεγάλων κοινωνικών κινήματων, άσχετα από τη στρεβλή ερμηνεία και εφαρμογή τους. Σε τελευταία ανάλυση ό, τι καλό περιείχετο στο θετικό Δίκαιο ήταν βασισμένο σε αρχές του Φυσικού Δικαίου.

2.-Οι νομοθετημένες αρχές του φυσικού δικαίου

Όμως η αλήθεια είναι ότι στις σύγχρονες κοινωνίες το φυσικό δίκαιο δεν είναι τελείως απροσδιόριστο. Τα σύγχρονα συντάγματα ως θεμελιώδεις νόμοι περιέχουν πλήθος αρχών του, όπως π.χ. την ανθρώπινη αξιοπρέπεια ή την αξία του ανθρώπου. Επομένως, όταν αυτές οι αρχές ξαφνικά καταργούνται είτε άμεσα είτε έμμεσα με ερμηνείες που τις περιορίζουν ή τις αντιστρέφουν, πρέπει να θεωρούμε ότι ο νέος νόμος (ακόμη και αν αυτός ο νόμος είναι ένα σύνταγμα που με μια αναθεώρηση καταργεί αυτές τις αρχές) παραβιάζει αυτές τις υπέρτερες αρχές είτε περιέχονται ακόμη στο σύνταγμα είτε είναι αυτές που καταργήθηκαν. Σε αυτή την περίπτωση μάλιστα δεν μπορούμε να ισχυριστούμε πως το φυσικό δίκαιο είναι άγνωστο και απροσδιόριστο, αφού ήδη περιείχετο στο σύνταγμα και η κατάργησή του αποτελεί μια κοινωνική ενέλιξη ή πολιτιστική υποβάθμιση, και πάντως δεν μπορούμε να οπισθοχωρήσουμε από αυτές τις αρχές. **Η ερμηνεία τέτοιων αρχών υπόκειται σε εξέλιξη, αλλά αυτή δεν μπορεί να είναι συστατική**

του περιεχομένου τους ή της καθολικότητάς τους, πράγμα που θα αντέκειτο και στη δημοκρατία.

Για παράδειγμα, αν η προσωπική ανάπτυξη του ατόμου ως ατομικό δικαίωμα σημαίνει ότι μπορεί κάποιος να αποκτά τόση δύναμη που θα του επιτρέψει να τη χρησιμοποιεί κατά βούληση ενάντια στην κοινωνία και στα άτομα, δεν μπορεί παρά να είναι μια ερμηνευτική στρέβλωση που μετατρέπει άτυπα την ελευθερία σε ασυδοσία, η οποία καταργεί την ελευθερία των άλλων και επομένως και τη δημοκρατία. Με άλλα λόγια, καμμία συνταγματική διάταξη δεν είναι ορθό να αποκόπτεται από το σύνολο των διατάξεων του συντάγματος, γιατί έτσι επιτρέπεται η στρεβλωτική υπερβολή στην ερμηνεία ορισμένης αρχής ενάντια στο περιεχόμενο των άλλων αρχών, όπως π.χ. αυτήν της ελευθερίας ενάντια στο κοινωνικό κράτος. Και φυσικά και ο έλεγχος που πρέπει να ασκηθεί μπορεί και αυτός με τη σειρά του να μετατραπεί σε ασυδοσία. Η δυσκολία είναι αναπόφευκτη και γι' αυτό απαιτείται κοινωνική ωριμότητα για το γίγνεσθαι της δημοκρατίας. Πάντως μια τέτοια στρεβλή ερμηνεία ουσιαστικά αποδέχεται τη ζωική αρχή ότι όποιος μπορεί επιβιώνει ή με άλλα λόγια το δίκαιο του ισχυρού. Όμως για την κατανόηση των συνεπειών αυτής της ερμηνείας πρέπει να κατανοήσει κανείς σε κάποιον βαθμό το περιεχόμενο και τη σημαντικότητα των μεγάλων Ιδεών όπως αυτήν της Ελευθερίας.

Η ίδια προσπάθεια ερμηνείας πρέπει να γίνει και για την αξιολόγηση και άλλων παραμέτρων της δημοκρατίας, όπως των κομμάτων και της διάκρισης των εξουσιών. Αλλά αυτό πρέπει να είναι θέμα ανάλυσης άλλου άρθρου.

3.-Επίπεδα κανόνων δικαίου

Εδώ βέβαια μιλάμε για κανόνες δικαίου που αφορούν σημαντικές αρχές-ιδέες συνήθως συνταγματικά κατοχυρωμένες. Αν αυτοί καταργούνται απευθείας με αναθεώρηση του συντάγματος ή ψηφίζονται και εφαρμόζονται νόμοι που τους καταργούν άτυπα στην πράξη, τότε έχουμε πολιτισμική υποβάθμιση της κοινωνίας και αυτό δεν επιτρέπεται. Ενώ άλλοι νόμοι και διατάξεις που δεν αγγίζουν το κύρος αυτών των θεμελιωδών αρχών μπορούν

φυσικά να αλλάζουν ελεύθερα.

Πάντως το ζήτημα των ιδεών (και όχι των ιδεολογιών που είναι θυμικές προσκολλήσεις σε ερμηνείες ιδεών ή σε ιδανικά) είναι αυτό που περικλείει τα πρότυπα των ανθρώπων και αποτελεί τον παρωθητικό παράγοντα για την προσπάθεια του ανθρώπου και την κατεύθυνση της βούλησής του. Δεν πρόκειται για μια πολυτέλεια, αλλά για μια άμεση ανάγκη. Αν ο άνθρωπος αρνείται να ασχοληθεί με αυτό τόσο στην περίοδο της ανάγκης (επειδή τότε δήθεν δεν έχει τις δυνάμεις) όσο και στην περίοδο της ευημερίας (επειδή τότε δήθεν δεν το έχει ανάγκη), τότε δεν υπάρχει διέξοδος από τα σημαντικά προβλήματα της εποχής μας ούτε δικαιολογία για την παράλειψη αυτή.

[1] Δημήτρης Τσάτσος, Συνταγματικό Δίκαιο, Τ. Α΄ Θεωρητικό Θεμέλιο, σελ.76, εκδ. Σάκκουλα, 1994,

[2] Δημήτρης Τσάτσος, Συνταγματικό Δίκαιο, Τ. Α΄ Θεωρητικό Θεμέλιο, σελ.76, εκδ. Σάκκουλα, 1994,

[3] Πλουτάρχου, “Βίοι Παράλληλοι – Αριστείδης”, μετάφραση Α.Ρ. Ραγκαβή, έκδοση του 1866 στην Αθήνα – Διονύσιος Κορομηλάς, σελ. 45-46. Οι “Βίοι” του Πλουτάρχου μπορούν να βρεθούν στην ιστοσελίδα scribd.com,

[4] Γιάννης Ζήσης, από ανέκδοτο κείμενο 1981.

Φωτό: wikimedia

**Ιωάννα Μουτσοπούλου, Ιωάννης Παρασκευουλάκος
Δικηγόροι, Μέλη της ΜΚΟ ΣΟΛΩΝ**

Πρώτη δημοσίευση: 23 Μαΐου 2012